

Отдельное внимание уделяется современным теориям, которые изучают мотивацию как социальный феномен, объясняющий действия личности, направленные на достижение общего блага или на помощь другому. Показывается важность социальных действий на примере событий последних лет в Украине.

Ключевые слова: *мотивация, личность, просоциальная мотивация, биологические и психологические потребности, коллективизм, волонтерство.*

Syrotovsky D.M.

HISTORICAL PERSPECTIVE AND MODERN DEVELOPMENTS IN THE STUDY OF SOCIAL MOTIVATION

The article summarizes and systematizes the history of human social motivation problem research. The history is considered starting from the beginning of XX century and to the beginning of XXI century. The directions of the research systematized from the theories that considered motivation as exclusively individual phenomenon that has a biological basis to the explanation of the motivation through the psychological factors. The similarities and differences of the respective scientific schools are brought to light. The special attention is given to the modern theories that research the motivation as a social phenomenon, which explains the action of the individual aimed at the achieving of common good or helping the other. The importance of the social actions is shown based on the examples from the events of last few years in Ukraine.

Key words: *motivation, personality, prosocial motivation, biological and psychological needs, collectivism, volunteering.*

Сиротовський Дмитро Михайлович – аспірант кафедри соціальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

УДК 316.62:378

Смирнова О.О.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статті проведено структурно-функціональний аналіз адаптації студентів до навчання у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу. Обґрунтовано уявлення про полікультурне середовище вищого навчального закладу як цілеспрямований й організований засіб сприяння адаптації студентів до навчання в ньому. Визначено особливості впливу функціонування складових особистісного адаптивного потенціалу студентів на процес їх адаптації до навчання у полікультурному освітньому просторі внаслідок виокремлено критерії зниження його показників.

Ключові слова: студенти, вищий навчальний заклад, адаптація до навчання, полікультурний освітній простір.

Постановка проблеми. Складні і суперечливі умови економічної та соціально-політичної нестабільності підвищують вимоги до мобілізації емоційних, когнітивних, поведінкових ресурсів молодої людини, її постійної готовності до вирішення складних життєвих проблем. Особливої уваги потребує студентська молодь, порушення процесу адаптації якої спотворює її гармонійний особистісний і професійний розвиток, можливість успішної самореалізації, здатність до досягнення всього різноманіття навколишнього світу та культури. За таких умов підвищення адаптивного потенціалу студентства – одне з найважливіших завдань системи освіти і, зокрема, вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки вчені почали досліджувати особливості адаптації до навчальної групи як важливої складової професійного та особистісного розвитку студентів (Г. Андреева, В. Бочелюк, О. Самойлов та ін.), резерву просоціальної поведінки та гармонізації міжособистісної взаємодії серед молоді (С. Гарькавець, Т. Дубовицька, В. Ільїн, Р. Кричевський, Г. Ложкін, О. Філь та ін.), інструменту адаптації та соціалізації (Н. Жигайло, Г. Левківська, І. Сингаєвська, М. Яницький та ін.), чинника ефективності освітньо-виховного процесу (М. Артюшина, Л. Боярин, Л. Журавська, О. Завгородня, З. Карпенко, Т. Кач та ін.) [1; 3; 4; 6; 8 та ін.].

Науковцями напрацьована низка засад щодо покращення перебігу адаптації студентів до навчання у закладах освіти та їхньої соціалізації в цілому (О. Блинова, А. Борисюк, В. Бочелюк, І. Ващенко, Н. Завацька, З. Ковальчук, С. Кузікова, Л. Пілецька, О. Соловійов та ін.) [2; 5; 7 та ін.].

Проте незважаючи на численні дослідження, не реалізовано системний підхід до виділення й диференціації соціально-психологічних особливостей адаптації студентства до навчання у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу, немає погодженості в тлумаченні цього феномену, його структури та функцій. Крім того, розгляд особливостей адаптації студентів у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу не достатньо представлено й у соціально-психологічному вимірі. Нестача таких досліджень позначається як на успішності навчання, так і на процесі адаптації студентства в цілому, його ефективній соціалізації та інтеграції в суспільстві.

Мета статті – провести структурно-функціональний аналіз адаптації студентів до навчання у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. На етапі емпіричного дослідження було проведено аналіз даних спостереження, фокус-групового інтерв'ю, документів, що дозволило здійснити диференціацію ступеня адаптації студентів-гуманітаріїв до навчання. Так, на основі групового інтерв'ю визначалися такі параметри, як соціальна активність, рефлексія, самоставлення, специфіка ціннісних орієнтацій, міжособистісних стосунків, рівень інтеграції зі

студентським середовищем, коло спілкування, наявність позитивних соціальних контактів, опозиційна поведінка, дезадаптивні поведінкові прояви. Аналіз документів дозволив отримати дані щодо успішності в навчанні, відомості про сім'ю та соматичне благополуччя. Дані спостереження, інтерв'ю та аналізу документів надали можливість співставити суб'єктивне бачення досліджуваних і тих параметрів, які були визначені за допомогою методики «Адаптованість студентів у ВНЗ» Т. Дубовицької, А. Крилової, зокрема за шкалами: «адаптація до умов навчальної діяльності» (приспособлення до нових форм викладання, контролю та засвоєння знань, до режиму праці та відпочинку, самостійного життя, освоєння професійних знань, умінь, навичок, якостей) та «адаптація до групи» (включення в колектив однокурсників, усвідомлення його правил, традицій).

Кластерний аналіз дозволив провести розподіл вибірки досліджуваних на три кластери: I група - з високим ступенем адаптації до навчання, II група - з середнім та III група - з низьким ступенями адаптації. Подальше емпіричне дослідження зводилося до порівняння цих груп між собою та визначення умов, що забезпечують успішність адаптації студентів до навчання у вищих навчальних закладах гуманітарного профілю.

Вивчення показників складових особистісного адаптивного потенціалу: нервово-психічної стійкості, комунікативних здібностей та моральної нормативності (за А. Маклаковим, С. Чермяніним) показало, що у досліджуваних III групи переважає зниження нервово-психічної стійкості, тобто вони мають низький рівень поведінкової регуляції, певну схильність до нервово-психічних зривів. При цьому високий рівень нервово-психічної стійкості та поведінкової регуляції притаманний лише студентам I групи. Студенти I групи виявили високий рівень розвитку комунікативних здібностей. Вони легко встановлюють необхідні контакти з оточуючими, не конфліктні. Показники комунікативних здібностей переважної більшості досліджуваних II групи були на рівні середніх значень показали низький рівень розвитку комунікативних здібностей, що вказує на труднощі у побудові контактів із оточуючими, прояви агресивності, підвищену конфліктність. Щодо параметру моральної нормативності, то низькі показники переважно виявили студенти III групи, що може свідчити про низький рівень їх соціалізації, неможливість адекватно оцінити своє місце і роль в групі, неохочість дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки. Протилежні якості за параметром моральної нормативності встановлено в досліджуваних I групи. Показники третини респондентів II групи за цим параметром перебували у межах норми, у решти студентів – були зниженими.

Аналіз особистісного адаптивного потенціалу досліджуваних, проведений за підсумком показників його складових, надав можливість визначити рівні розвитку адаптивних здібностей студентів. Так, високий рівень розвитку адаптивних здібностей) виявили студенти I групи, які легко адаптуються до нових умов діяльності та пристосовуються у колективі, адекватно орієнтуються в ситуації, швидко виробляють власну стратегію поведінки; як правило не

конфліктні, з високою емоційною стійкістю. Середні значення у межах нормативних переважно у II групи респондентів, яким притаманна невисока емоційна стійкість, можливі прояви асоціальності, агресії та конфліктності. У III групи респондентів рівень розвитку адаптивних здібностей є вкрай низьким, що вказує на низьку нервово-психічну стійкість і поведінкову регуляцію, конфліктність таких осіб. Встановлено, що студентам I групи притаманна чітка мотивація навчання, стійка спрямованість пізнавальних мотивів, їх глибоке усвідомлення, загальна цілеспрямованість. Більшість респондентів цієї групи мають прогресивний тип мотиваційного профілю. Досліджувані II групи також орієнтовані на результативність та успіх; навчання для них виступає як засіб досягнення мети, проте інтерес до учбового матеріалу нестійкий. Переважаючими типами мотиваційного профілю по цій групі є імпульсивний і прогресивний. Студенти III групи характеризуються нечисленними позитивними мотивами навчальної діяльності. Здебільшого це мотиви уникнення незручностей, дискомфорту або вузькоособисті; їх пізнавальні інтереси ситуативні. Відмінною рисою цієї групи є переважання респондентів із регресивним типом мотиваційного профілю. Зауважимо, що першокурсники характеризувалися більш високими рівневими показниками професійних і навчальних мотивів, які разом із тим ідеалізувалися ними, оскільки здебільшого були обумовлені розумінням їх суспільного сенсу, а не особистісного. Студентів II-III курсів відрізняло загальне зниження інтенсивності всіх мотиваційних компонентів; їх пізнавальні та професійні мотиви менше керували навчальною діяльністю. На IV-V курсах спостерігалось зростання ступеню усвідомлення й інтеграції різних форм мотивів навчання (професійних, соціальних, комунікативних, творчої самореалізації, престижу).

Констатовано, що респонденти з високим ступенем адаптації до навчання характеризуються переважно стеничним емоційним профілем, що відображає їх стійкість до емоційних переживань і конструктивну, керовану позицію у складних ситуаціях, а також корелює з їх прогресивним мотиваційним профілем і успішністю в навчальній діяльності. У досліджуваних із середнім ступенем адаптації до навчання виявлено змішаний стеничний тип емоційного профілю, який характеризується стеничністю фрустраційної поведінки, астенічними емоційними перевагами і обумовлює певну різноспрямованість емоційної сфери. Такий тип емоційного профілю позитивно корелює з характеристиками «імпульсивного» мотиваційного профілю студентів II групи. Студентів-гуманітаріїв із низьким ступенем адаптації до навчання відрізняли схильність до емоційних переживань, прояв різного роду захисних механізмів, невміння керувати собою у складних учбових ситуаціях, дратівливість. Астенічний та змішаний астенічний типи емоційного профілю цих студентів корелюють з їх регресивним мотиваційним профілем.

Висновки. У визначенні значущості життєвих сфер й окремих термінальних цінностей групи студентів є внутрішньо неоднорідними. Так,

студенти-гуманітарії I групи найбільше значення надають таким сферам життя як навчання й освіта та професійне життя. Серед термінальних цінностей превалюють активні соціальні контакти, високі показники яких визначено у сферах навчання й освіти та професійного життя, середні – у всіх інших; цінність власного престижу найбільш висока у сфері навчання й освіти, середня – у сферах суспільного, професійного та сімейного життя. Зокрема, у сфері професійного життя, крім цінності активних соціальних контактів, респонденти I групи найважливішими вважають саморозвиток, креативність і досягнення. Найбільша диференціація студентів II групи спостерігається за такими сферами, як суспільне життя, професійне життя, навчання й освіта, захоплення. Досліджувані виявилися суттєво диференційованими за такими термінальними цінностями, як власний престиж, досягнення, саморозвиток і високе матеріальне забезпечення. У студентів III групи найбільші середньогрупові бали визначено за життєвими сферами: захоплення, суспільне, сімейне та професійне життя.

Список використаної літератури

1. Андреева Д.А. О понятии адаптации. Исследование адаптации студентов к условиям учебы в вузе / Д.А. Андреева // Человек и общество – Вып. XI-II. – 1973. – С. 25 – 27.
2. Бохонкова Ю. О. Можливості корекції особистісних чинників соціально-психологічної адаптації / Ю. О. Бохонкова // Соціальна психологія. – 2005. – № 2 (10). – С. 45–54.
3. Бочелюк В. Й. Соціально-психологічні особливості самореалізації особистості в сучасному суспільстві : монографія / За ред. В. Й. Бочелюка. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2009. – 280 с.
4. Боярин Л. В. Психолого-педагогічна допомога у вихованні моральних якостей особистості / Л. В. Боярин // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Серія : Педагогіка та психологія. – Вип. 498. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. – С. 11 – 15.
5. Ващенко І.В. Соціально-психологічні особливості статевої ідентифікації студентів / І.В. Ващенко// Проблеми сучасної психології : Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка ; Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Вип. 11. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011.– С. 55 – 65.
6. Дубовицкая Т.Д. Методика диагностики направленности учебной мотивации / Т.Д. Дубовицкая // Психологическая наука и образование. – 2002. – № 2. – С. 42 – 45.
7. Завацька Н. Є. Адаптивна функція самосвідомості особистості в процесі освоєння нової соціальної ролі / Н. Є. Завацька, К.І. Пчельнікова // Наукові записки Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. акад. С. Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 34. – С. 139–148.

8. Яницкий М.С. Состояния психической дезадаптации у студентов и пути оптимизации адаптационного процесса в вузе / М.С. Яницкий // Вопросы общей и дифференциальной психологии. – 1998. – С. 58 – 67.

Транслітерація

1. Andreeva D.A. O ponjatii adaptacii. Issledovanie adaptacii studentov k uslovijam ucbeby v vuze / D.A. Andreeva // Chelovek i obshchestvo – Vyp. XI-II. – 1973. – S. 25 – 27.

2. Bohonkova Ju. O. Mozhlivosti korekcii osobistisnih chinnikov social'no-psihologichnoi adaptacii / Ju. O. Bohonkova // Social'na psihologija. – 2005. – № 2 (10). – С. 45–54.

3. Bocheljuk V. J. Social'no-psihologichni osoblivosti samorealizacii osobistosti v suchasnomu suspil'stvi : monografija / Za red. V. J. Bocheljuka. – Zaporizhzhja : Klasichnij privat. un-t, 2009. – 280 s.

4. Bojarin L. V. Psihologo-pedagogichna dopomoga u vihovanni moral'nih jakostej osobistosti / L. V. Bojarin // Naukovij visnik Chernivec'kogo universitetu : zb. nauk. prac'. – Serija : Pedagogika ta psihologija. – Vip. 498. – Chernivci : Knigi – HHI, 2010. – S. 11 – 15.

5. Vashhenko I.V. Social'no-psihologichni osoblivosti statevorol'ovoї identifikacii studentiv / I.V. Vashhenko // Problemi suchasnoi psihologii : Zb. nauk. pr. Kam'janec'-Podil'skogo nac. un-tu im. Ivana Ogienko ; In-tu psihologii im. G.S. Kostjuka NAPN Ukraїni. – Vip. 11. – Kam'janec'-Podil'skij : Aksioma, 2011. – S. 55 – 65.

6. Dubovickaja T.D. Metodika diagnostiki napravlenosti uchebnoj motivacii / T.D. Dubovickaja // Psihologicheskaja nauka i obrazovanie. – 2002. – № 2. – S. 42 – 45.

7. Zvac'ka N. Є. Adaptivna funkcija samosvidomosti osobistosti v procesi osvoennja novoi social'noi roli / N. Є. Zvac'ka, K.I. Pchel'nikova // Naukovi zapiski In-tu psihol. im. G. S. Kostjuka APN Ukraїni / Za red. akad. S. D. Maksimenka. – K. : Milenium, 2007. – Vip. 34. – S. 139–148.

8. Janickij M.S. Sostojaniya psihicheskoy dezadaptacii u studentov i puti optimizacii adaptacionnogo processa v vuze / M.S. Janickij // Voprosy obshhej i differencial'noj psihologii. – 1998. – S. 58 – 67.

Смирнова Е.А.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ К ОБУЧЕНИЮ В ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье проведен структурно-функциональный анализ адаптации студентов к обучению в поликультурном образовательном пространстве вуза. Обоснованно представление о поликультурной среде высшего учебного заведения как целенаправленном и организованном средстве содействия

адаптації студентів к обученію в нем. Определены особенности влияния функционирования составляющих личностного адаптивного потенциала студентов на процесс их адаптации к обучению в поликультурном образовательном пространстве вуза и выделены критерии снижения его показателей.

Ключевые слова: студенты, высшее учебное заведение, адаптация к обучению, поликультурное образовательное пространство.

Smirnova E.A.

STRUCTURAL-FUNCTIONAL ANALYSIS OF ADAPTATION OF STUDENTS TO TRAINING IN THE POLYCULTURAL EDUCATIONAL SPACE OF THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

The article is devoted to the structural and functional analysis of students' adaptation to teaching in the multicultural educational space of the university. The idea of a multicultural environment of a higher educational institution as a purposeful and organized means of facilitating the adaptation of students to study in it is justified. The peculiarities of the influence of the functioning of the components of the personal adaptive potential of students on the process of their adaptation to learning in the multicultural educational space of the university are determined, and criteria for reducing its indicators are singled out.

Key words: students, higher education institution, adaptation to education, multicultural educational space.

Смірнова Олена Олександрівна – здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

УДК 159.96

Спицька Л.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ

У статті простежено трансформацію та становлення поняття посттравматичного стресового розладу. Розглянуто теоретичні моделі посттравматичного стресового розладу та подано визначення гострої стресової реакції. Визначено особливості перебігу посттравматичного стресового розладу у осіб зрілого віку.

Ключові слова: особистість, зрілий вік, посттравматичний стресовий розлад, гостра стресова реакція.

Постановка проблеми. Соціально-економічна та суспільно-політична ситуація в державі є надзвичайно складною, внаслідок чого зростає кількість